

To in ono.

Dve pritožbi.¹

Sta dve pritožbi, ki krožita med čitajočim občinstvom in ustvarjajočimi umetniki. Občinstvo toži, da ne razume najnovejših umetnikov, najmlajši umetniki tožijo, da se občinstvo premalo zanima zanje.

Obe pritožbi sta upravičeni.

Iz bolesto razsanjanega simbolizma, zarjavelega impresijonizma in ves pasatizem sovražnega futurizma smo se povzpeli v nov, pa še ne ustaljen tok prihodnje umetnosti. Urednik »Dom in Sveta« nam razodene v svoji listnici uredništva (1916, I. številka), kakšne »struarske boje« je prestal, da je zapisal te-le stavke: ... »Dom in Svet« se ogreva samo za eno »strujo«, ki je brez organizacije in statutov, ki je od stvarjenja sveta vedno v opoziciji proti svetu, ki je tragično maloštevilna, ki ne živi, životari pa le, dasi je od prvega početka brez bodočnosti. To je strančica fanatičnih in potemtakem nepraktičnih, kratkovidnih, pa pravzaprav poštenih ljudi, ki imajo zastarel in omejen program, kakor je zapisan v evangeliju. Svet je sprt z njo in ona s svetom, zato se zateka k fiktivni lepoti, ki jo imenujejo umetnost, ter išče v njej sebi tolažbe in svetu zdravila« ...

Iz navedenih splošnih stavkov spoznamo, da je svetovno naziranje »Dom in Svetovega« urednika krščansko; ali je njegovo umetniško naziranje aristokratsko ali demokratično, ne moremo posneti iz navedenih stavkov. In prav bi bilo tako. Umetniška kultura ne sme deliti ljudi v »beati possidentes« in v nemaniče (dr. Jul. Fr. Schütz, »Grazer Volksblatt«, 18. junija 1916).

Toda skušajmo rešiti prvo pritožbo.

Katoliški literaturi se sploh rado očita, da ima malo dobrih piscev, beletristov, malo dobrih del svetovne vrednosti, da je preozkosrčna, preplitva in dolgočasna. Je precej resnice na tem. E. Nidden piše (»Deutscher Wille«, 1916, apr., str. 69.): »žalibog so najboljša katoliška dela le prav malo katoliška, bledolična, dolgočasna v pripovedovanju, brez žara in moči v življenjskem naziranju.« Kar piše Nemeč, to lahko zapiše tudi Slovenec. Katoliško beletristiko so pisali pri nas do novejših časov zvečine duhovniki. Ker pa so beletristi »od stvarjenja sveta vedno v opoziciji proti svetu«, da

govorim z besedami »Dom in Svetovega« urednika, ni čuda, da so bili beletristi-duhovniki skoro vsi v velikih sporih z dušo in predstojniki, da so se morali boriti z lastnimi fanatičnimi brati in da so osebno začasno podlegli vsled nežne svoje duše, dasi je že najstrožji katoliški kritik obžaloval, da je prečno sodil občutljivo dušo pesnika-sobrata. Tako tudi sodi Izidor Cankar o »Gregorčičevih pismih Gruntarju« (»Dom in Svet«, 1916, str. 147.): »... Ne vem, koliko smo v tridesetih letih napredovali v umetniški kulturi, koliko pridobili na spoznanju, da umetnik govori največje in najvažnejše resnice ravno z molkom, z notranjim ustrojem svojega dela, zapovrstnostjo in paralelnostjo detajlov, s celotno organizacijo svoje snovi, recimo kratko — s svojo umetnostjo; za Gregorčiča je bilo usodno, da tega spoznanja tedaj še ni bilo.« Literarna sodba od strani duhovnikov je bila zvečine preostra, omejena, pisana s pedagoško-didaktičnega, ne pa umetniškega stališča. Tako je neki duhovnik leta 1890. v odboru »Matices Slov.« zavrgel duhovnika-pisatelja realistično povest, češ da je prenaturalistična. Tedanji urednik »Dom in Sveta« pa je sprejel taisto povest brez korekture, samo da je brez potrebe značilen naslov povesti izpremenil v naslov moralčne tendence. Haec fabula docet... Vsled takih fanatično omejenih izbruhov so se razvili novi duhovi, ki so udarili preko umerjenih potov za novimi cilji in »črna suknja« tudi v književnosti ni bila v izpodbudo, ampak v spotiko. Takih izkušenj smo že prestali brez števila, pa so nam škodovala, in tudi stavki »Dom in Svetovega« urednika nam pričajo, da leze spet na dan prikrito Jeranova pedagoško-didaktična struja v slovenski katoliški umetnosti.

Druga krivda, da se naši literaturi ne godi posebno dobro, je nezanimanje naših prvakov za umetnost, kar priča med drugim Ivana Cankarja glosa v 5.—6. številki »Dom in Sveta« o »pozabljenih rokavicah«. Založniki zalažajo le to, kar dobro nese, poslanci imajo malo zmisla za umetnost, politični voditelji govore s posmehom o književnosti, zdaj ob vojski pa se že celo ne brigajo za umetnost, ker je moka, mast in mleko alfa in omega vsega mišljenja, kakor da bi ne bila prva naloga ravno v teh hudih časih, povzdigniti нравni niveau našega naroda. Ali rajši navedimo besede taistega nemškega kritika istotam: »... Krivdo, da je malo dobrih katoliških knjig, zvrča Ivan Mumbauer pred vsem na voditelje vodstva potrebnega in vodstva voljnega ljudstva« ... Mnogo rezkih besedi nam sili izpod peresa, a omenimo le izgovor tiskarjev, da so delavne moči predrage in da se beletristika ne izpečava, dasi bi se dalo napisati obširno poglavje, kako drage so delavne moči pisateljev in kako se lahko tiska »plaža« (Schund), kako težko pa dobi založnika dober pisatelj. Zato je opravičena tožba nemškega pisatelja: »... Lepa umetnost je za katolike še vedno pepelčica. Je širokim krogom, tudi višjim slojem, bolj igrača kakor ena izmed prasil. Je le preveč vodilnih oseb, ki se bahajo, da beletristike ne bero« ... (»Hochland«, maj 1916, str. 249., D.). Ozko, omejeno naziranje političnih voditeljev je torej drugi vzrok, zakaj pri nas umetnost ne najde tiste zaslonbe, ki ji gre.

¹ Priobčujemo to razpravo g. Petra Bohinjca, dasi je v marsičem zmotna. Konkretno je vendar razmerje med umetniki in občinstvom naslednje: Umetniki izvršujejo svoj posel po svojih večjih ali manjših zmožnostih in po svoji bolj ali manj rahli vesti; občinstvo izbira po svojih višjih ali nižjih potrebah. In kakor ne sme občinstvo pričakovati od slabega umetnika, da bo delal dobro, in ga k temu tudi z vsem razpravljanjem prisiliti ne more — tako si dobri umetniki ne domišljujejo in ne žele, da bi jih hvalili ljudje slabega okusa. Konkretno ne gre za staro ali novo slovstvo, ne gre za nobene struje, ampak za umetnikove zmožnosti in občinstva duševne potrebe. Občinstvo ima prav, če zametuje vse nepristno, ves artizem, gorjé pa umetnosti, če umetniki pozabijo resnico, ki jo je povedal že stari Goethe: Der beste Dichter artet aus, wenn er bei seinen Kompositionen ans Publikum denkt und mehr von der Begierde nach Ruhm als von seinem Gegenstand erfüllt wird. — Ur.

Kako pa se občinstvo pritožuje?

Humanist Herder je že rekel: »Gledališče naj izobrazuje občinstvo, ne pa občinstvo gledališča.« Prav tako. Tudi v lanskem »Hochlandu« (Literatur am Scheidewege, oktobra 1915) pravi nekdo: »Aristokratsko stališče v umetnosti je, prilagoditi okus množici. Pesniki naših dni služijo masi, se ravna po njenem okusu in pozabijo na vsa načela... Taisti pisec pa pravi tudi: »Okus mase se dá vzgojiti le po pravilih — zato je potreba estetičnega zakonodajalca, ki bi zagradil pot samovolji po izkušnji velikih umetnikov zajetih konvencijah. Zato nam je bolj treba odličnega kritika kakor odličnega pesnika.« Ali neki drugi odličen literat pravi: »Kakor so redki pravi pesniki, tako tudi pravi kritiki-sodniki.« Po izkušnji velikih umetnikov zajetih konvencijah naj bi si torej prihodnji naš kritik-umetnik ustvaril svoj »jaz«, da govorim moderno, ne pa da bi pretrgal vsako vez s preteklostjo, kakor so to delali simbolisti, ki so sicer preobrazili način umetnostnega življenja s sugestijo, toda so odrekli masi pravico estetične sodbe in so hoteli biti pesniki samo umske elite (Iz. Cankar, »Dom in Svet«, 1912, str. 148.). Tudi ne, da bi iskal kritik-umetnik lepoto samo v boju, samo v prihodnosti, da bi pobijal vsako že rabljeno obliko, vso dediščino minulih generacij, da bi odstavil vse postajonačelnike v poeziji, da bi se zavzemal samo za najnovjša odkritja, za športe, telovadbo, dirke, sploh da naj umre ves pasatizem, kakor to zahtevajo laški futuristi (dr. I. Gruđen, »Dom in Svet«, 1913, str. 333.). Že stari dr. Janez Bleiweis je imel navado reči: »Poglejmo nazaj, da pridemo naprej!« Iz preteklosti se učimo, kar je dobrega, ohranimo in nikar ne mislimo, da je najboljša tista zmagaja, ki sedi na starih razvalinah. Profesorju Levcu so delali mladini veliko krivico. Za Janežičem nismo imeli Slovenci še nobenega boljšega urednika leposlovnemu listu. Najboljša pesem ali povest je tista, ki jo vzljubi učen in preprost človek. Veliki narodi si že lahko privoščijo, dasi so je že tudi dovolj siti (glej »Grazer Volksblatt«: Kunst und Gesellschaftsordnung, 16. junija 1916), tudi take literature, ki jo samo tisoč ljudi bere in razume, mi pa si takih »športov« ne domišljujemo in glejmo, da bomo z njo narodu kaj koristili, ne samo peščici slovenske katoliške elite, ki si tako rajši privoščijo kaj takega v drugem jeziku.

Jasnost je vendar potrebna lastnost dobrega spisa. Ravno zato si niso napravili gazi v ljudstvo simbolisti, impresionisti, kubisti in drugi taki isti, ker so deloma nerazumljivi, polni mistično do skrajnosti individualizirane čuvstvenosti, nasprotni vsakemu akademičnemu tradicijonalizmu. Kjer ni jasnosti, tam tudi ni zanimanja, ni čara, zato tudi ne poezije. Sicer pravi Rudolf Klein-Diebold (»Hochland«, marca 1916, str. 753): »Mi obvladamo obliko, pa zanemarjamo duha, dasi prava obvlada oblike tudi obvlada dušo... Kubizem in futurizem sta izrodka patološkega subjektivizma... Voditelji starih generacij so bili poštenjši kakor nevedni vojni slikarji od danes... Za slikanje velikih bitk naša generacija ni kos, njeno naziranje je impresionizem, ki pomenja rešitev oblike, v tem ko slikana bitka zahteva kompozicije... V čuvstvu se godi izprememba, treba jo je le dvigniti v zavest mase... Zato pride taisti nemški leposlovec končno do zaključka: »...Nadaljevanje našega slikarstva se mora vršiti le na podlagi

sorazmerne naslonitve na veliko germansko preteklost«...

Kar velja o slikarstvu, velja tudi o beletristiki. Tudi naši leposlovci bodo morali spet bolj vpoštevati našo preteklost, našo narodno individualnost, tudi mi smo imeli in upamo imeti zgodovinsko preteklost, tudi naša književnost mora biti narodna, ne pa internacionalna. Leposlovec mora izlivati ne samo svoje, ampak tudi narodovo dušo v besede, ki se spet vračajo v ljudsko dušo in jo ogrejejo za vse dobro in lepo. Tako mi umemo aristokratski ton umetnikov, naj pozna ljudsko dušo, naj jo pretrese in prestroji z novimi cilji. »Ne pretres čutov, ampak pretres duše!« poudarja Kurt Pinthus. »Ko bi bilo kaj psihološkega prehoda, tedaj bi taka izprememba seveda vplivala,« pravi Fr. Herweg o modernih ekspresionistih, »tako pa zaničujejo realizem in vržejo z njim tudi njegovo dobro skozi okno (»Hochland«, 1916, str. 233.). Zanima jih samo nenavadno, posebno, spolnost in patologija jih obvlada. Vsi veliki pesniki so imeli v sebi od začetka zrno prihodnje etične sile, ti pa samo vpijejo po njej in pričakujejo, da jo izpolnijo drugi druge vrste. So samo mladi konji brez jezdecov... Zato prav pravi ruski mislec Gorki: Impresionizem je umetnost lenobe. Da bi res kaj enotno velikega ustvarili, ni zanje; ne marajo za izpeljano, pogojeno, pojavljeno, razloženo, ampak samo za elementarno (Adolf Behne, »Die neue Rundschau«). Ne čudimo se tedaj, če pravi eden izmed njih (Liebemann): Risanje je umetnost izpuščanja.

Toda vrnimo se k našemu razgovoru.

Občinstvo je nebrizno, ker se njegovi voditelji premalo zanimajo za umetnost. Denar in politika — to je geslo vodilne inteligence in o vojnem času živež pa politika. Da bi se dvignila etična sila v narodu, da bi se povzpeli nad stanovske boje, da bi ljubezen dopolnovala pravičnost, o tem je malo govora. In ravno lepa umetnost (— ako ni sama sebi namen, kar je humbug —) obvlada mnogo čitateljev, da se povzpno iz sebične vsakdanjosti in golega materijalizma do višjih ciljev, ki mu jih nalaga življenjska odgovornost. Založniki se smejejo mladim literatom, ki radi oddajajo rokopise za pohvalno besedo, politiki se zaničljivo ozirajo na literarne »norce« in tiskarji gledajo, da dobe polno plačo, ne ozirajo se na to, ali pisatelj, ki jim služi kruh, sam strada.

Ako ni zanimanja od strani čitajoče inteligence, naj spet pisatelji nikar ne mislijo, da so čitatelji dolžni čitati to, česar ne razumejo, ker jim je povse novo, zakaj pravi moderni kritik: »...Opravičena je tožba, da stoje umetniki izven življenja, da obdelavajo le malo res pomenljivih snovi in še te enostransko s svojega lastnega vidika... (»Kunstlehre«, 1900, Gerb. Gietmann: Poetik und Mimik). Beletristi, zlasti pesniki, naj bodo jasne besede, da jih čitatelji razumejo, naj ne mislijo, da s tem kaj Bog ve novega spravljajo na dan, ako prodirajo do elementarnega, do bistvenega, ne samo prikazni, ampak tudi bitja, zakaj vse to se je vedno godilo pri pravih pesnikih. Naj ne obsojajo vse tradicijonalne literature in naj si ne domišljujejo, da je vse zanič, kar so ustvarili stari. Nasprotno: dobro je treba poznati stare klasike, se učiti od njih in lepo združiti staro z novim. Ne objavi takoj svojih prvencev, ampak jih položi na stran in čakaj, da dozore. Ne ko-

piraj slepo literatov drugih narodnosti, ampak samo uči se od njih, ne postavlja se na internacionalno stališče, ampak studiraj dušo narodovo, zlasti kmetovo, ki je še najbolj ohranil prvotni slovenski tip, to dušo deni pod svojo prizmo ter jo vračaj masi prenovljeno, preosnovano, požlahtnjeno. Potem boš naš, potem se prilagodiš tudi masi in hvaležno pride ton tvojega naziranja v uplemeničeno dušo širne mase. Vzljubi narod, pojdi k njemu in ne pobiraj samo v mestni kavarni problemov za svoje spise, ljubi svoj narod tako kakor so ga ljubili veliki možje. Kaj pravi škof Ketteler (1311—1877): »Za vero mi je nemški narod najvišji in sem zato tudi pripravljeno, žrtvovati mu vse osebne koristi... Taka ljubezen do naroda mora dihati iz ust pravega umetnika, in ne morem si kaj, da ne bi zapisal k sklepu besedi letos umrlega nemškega ljudskega pisatelja Henrika Hansjakoba: »Kmečka kri je kit, ki edini še danes drži pokoncu obstoječi red v človeški družbi; je sok, s katerim vzreajo svoje otroke kralji in cesarji, knezi in gospodje, in jih tako rešuje pred boleznijo in smrtjo; je sok, ki prelit predvsem na bojnih poljih barva usodo narodov in ljudstva devlje v spono ali jih osvobaja« (»Grazer Volksblatt«, 1916, 25. junija). Res, da bode po vojski prevladovala velika industrija, toda kmečki in rokodelski stan bode ostal še vedno v Evropi steber države in vsakega naroda, in ravno zato morajo tudi umetniki stremeti za tem, da dvignejo maso naroda k napredku in svobodi, tako kakor je že pel naš goriški pesnik-prorok:

Le vstani, borni narod moj,
Do danes v prah teptan —
Tvoj je vstajenja dan. P. Bohinjec.

Prešernova »Nezakonska mati«.

Naj povem še neko misel glede Prešernove metriki. Zdi se mi, da je to nov dokaz, da je vplivala na pesnika grška lirika. Poglejmo namreč pesem »Zdravica«!

Prijatli, obrodile	— — — — — — —
So trte vince nam sladko,	— — — — — — —
Ki nam oživlja žile,	— — — — — — —
Srce razjasni in oko,	— — — — — — —
Ki vtopi	— — — —
Vse skrbi,	— — — —
V potrtih prsih up budi.	— — — — — — —

Na prvi pogled čudno merilo, kaj ne? Toda lahko ga razumemo, ako primerjamo te verzice s 1. kitico »Nezakonske matere«, s pesmijo »Zdravilo ljubezni« ali »Ženska zvestoba« in z Ibikom, frag. 8 a. Pri zadnjih dveh Prešernovih pesmih smo našli, da se razlikujeta od »Nezakonske matere« samo po anakruzi. Da imamo anakruzo tudi pri »Zdravici«, to mi pričata dva kretika sredi jambov. Ako torej anakruzo priznamo, rabi Prešeren v tej pesmi sinkopirane jambe (katalekt. troheje).

Pri »Nezakonski materi« se nam je čudno zdelo, ko smo brali med neke vrste glikoneji dva korjamba:

— — — — — — — —
— — — — — — — —

Toda Ibikus nam je pojasnil, da ni to med daktiličnim merilom nič posebnega, ker je pri tem glavna reč

naglas: povsod štirje. Ker je torej le naglas mero-dajen, zveže Ibikus in z njim Prešeren 2 korjamba lahko tudi s trohejskim katalektičnim (ali sinkopiranim jambičnim) dimetrom. Zato beremo pri Ibiku:

— — — — — — — —
— — — — — — — —
pri Prešernu pa: — — — — — — — —
— — — — — — — —

Zdaj pa zapiši zraven Prešernovo »Zdravico«, verze 4—6: ali pa 5—7:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ne vidiš li čudovite podobnosti med »Nezakonsko materjo« ali Ibikom in »Zdravico«?

Toda rekel boš: Tam sta 2 korjamba, tukaj pa 2 kretika! To ni nič posebnega. Kar je v daktiličnem merilu korjamb, to je v trohejičnem ali jambičnem kretiku, ali — kar je isto — trohej namesto daktila. To smo videli že pri Ibiku in Prešernu, ker število kratčin ne pride v poštev; n. pr.

Ibikus: — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Prešeren: — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Simonides stavi n. pr. korjamb v isto vrsto kot kretik v frag. 22, kjer govori Danaë: καὶ κεν ἔμῳν βῆματων
λαπτὸν ὑπερχεῖς ὄδας.

— — — — — — — — || — — — — — — — — — —

Ker stojijo torej lahko korjambi, kretiki in troheji med glikoneji in obratno kretiki (korjambi pri Prešernu slučajno ne, a bi lahko, kot smo videli) med trohejskimi verzi, samo da imajo vsi enako število naglasov, iz tega sklepam, da je merilo »Zdravice« bistveno isto kakor pri »Nezakonski materi«, »Zdravilu ljubezni« in »Ženski zvestobi«.

To je vse lepo, boš rekel, toda kaj boš naredil s prvim in tretjim verzom »Zdravice«? Ali imata tudi ta dva verza po 4 naglase? Torej to niso »neke vrste glikoneji«, kakor si jih imenoval pri »Nezakonski materi«.

Ravno tadva verza mi pričata, da so to res neke vrste glikoneji. Vsakemu, kdor je namreč bral kore starih dramatikov, je znano, da stoje skoraj povsod med glikoneji najrajši ferekrateji, to se pravi glikoneji, ki so za en zlog krajši, torej katalektični glikoneji. Zdaj pa primerjaj zvezo glikoneja s ferekratejem:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

in dva Prešernova verza »Zdravice«:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Že večkrat sem poudarjal, da se štejejo samo naglasi, število kratčin je poljubno; torej je to isto merilo.

Zdaj šele se nam je razjasnil tudi 4. Ibikov verz, ki nam je kazil račun pri »Nezakonski materi« v 1. kitici, ker mu manjka enega zloga in ima torej samo 3 naglase. Ni li mogoče, da dobimo omenjene Ibikove verze ne le v »Nezakonski materi«, ampak